

Tuues kokku inimesi ja arhiive: *Baltic Heritage Network*'i esimesed aastad

Piret Noorhani

Eesti Õppetöö Keskus / Eesti Kirjandumuuseum

Eestlased on ajaloo vältel harjunud eeskujuga otsima põhja poolt, vaatama Skandinaavia ja ka Soome poole. Soome poole vahest eriti. Kahel riigil on olnud tihedad ja viljakad sidemed läbi aegade. “Uues” Eestis räägitakse tihti vajadusest luua Eestile oma Nokia – leida, nagu meie põhjanaabrid, originaalne ja rahvusvaheliselt edukas äriidee, mis tagaks majandusedu ja kasvataks eestlaste südameis rahvuslikku uhkust.

Töötades balti arhiividega välismaal, tuleb tihti meelde Nokia tunnuslause “*Connecting people*” (ühendades inimesi). Tuua kokku inimesi ja arhiive (ja nende huvisid) on Baltic Heritage Network'i üks põhifunktsioone. Kuidas oleme sellega hakkama saanud? Kas oleme saavutanud käegakatsutavaid tulemusi?

Rahvusvaheline välisbalti arhiivide konverents (2006)

Alustuseks heitkem pilk ajas tagasi. 2006. aastal Tartus toimunud rahvusvaheline välisbalti arhiivide konverents (*International Conference on the Baltic Archives Abroad, ICBA*) osutus edukaks. Algul ei julgenud korraldajad edus sugugi kindlad olla, sest konverentsil kohtusid ida ja lääts, erinevad mõttemaailmad ja kogemused, suhtumised ja eelarvamused. 2006. aasta konverentsi peamine eesmärk oli: 1) tuua kokku inimesed, kes on töö tõttu või muul viisil seotud eesti diasporaa kultuuripärandi säilitamisega; 2) saada rohkem teadmisi vastavast olukorrast Lätis ja Leedus; 3) leida ühine pind, millelt edasi liikuda ja muidugi 4) koguda teavet balti diasporaa kultuuripärandi asukoha, hetkeseisundi ja tulevikuväljavaadete kohta.

Välisarhiivide ja nende tulevikuga seotud teemad on väga tundlikud. Töös selliste arhiividega olen kohanud väga erinevaid, isegi vastandlikke vaateid selle kohta, kus need peaksid asuma (kodumaal või väliskogukondades), kuidas tuleks nendega tegeleda, kes ja mis eesmärgil võib neid kasutada. Kodu- ja väliseestlastel on eriarvamusi, neid leidub igas inimrühmas. Ometi ei tohiks erinevused olla takistuseks töös balti diasporaa kultuuripärandiga. Dialoog on demokraatlikus ühiskonnas loomulik osa, see on normaalne ka arhiivimaailmas. Vaatamata erinevustele on meil ühine eesmärk – tagada kolme Balti rahvuse pärandi säilimine sõltumata selle asukohast.

Kõigest sellest rääkisime 2006. aastal – 30 ettekandes, töötubades, kuluaarivestlustes ja lõpuks ümarlaua-arutelul. Konverentsi lõpuks sõnastasime oma ühised põhimõtted memorandumis, mis sai aluseks meie tulevasele tegevusele. Üks tähtsamaid punkte memorandumis on kõige esimene: “garanteerida välisbalti/eesti arhiivide säilimine ja avatus kasutajatele sõltumata nende asukohast ja vastavalt arhiivide asukohariigi seadustele, korraldustele ja tavadele”. Rõhutagem seda veel kord, et ka uued liikmed ja huvilised mõistaksid meie peamist põhimõtet. Arvatavasti on kõigile selge, et Balti-uuringud on tänapäeval koondunud kodumaale – Eestisse, Lätisse ja Leetu. Samuti on selge, et pagulaskogukondadelgi on vaja oma ajaloo tegeleda. Töö kultuuripärandiga taaselustab diasporaa kogukondades eesti/balti vaimu, nii nagu seda on teinud ja teevad koorid, rahvatantsurühmad, koolid ja suvelaagrid. Arhiivitöö on üks koostöövorme, mis ühendab inimesi ja ajastuid. Samuti on asukohamaade mäluasutused huvitatud immigrandirühmade ajaloo säilitamisest – eriti riikides, kus on suur sisserännanute osakaal (USA, Kanada ja Austraalia).

Ideaaljuhul tuleks arvesse võtta ja ja oma ettevõtmistesse kaasata kõiki mainitud osapooli – kodumaad, diasporaa kogukondi ja asukohamaid. Balti kultuuripärandi säilitamine saab võimalikuks üksnes juhul, kui kõik need teevad edukat koostööd. Seda oleme silmas pidanud ka oma võrgustiku kujundamisel. 2006. aasta konverentsile järgnenud aeg on näidanud, missugused kontaktid on püsima jäänud ja viljakaks osutunud. Samuti oleme leidnud vahepeal uusi koostööpartnereid. Sidemete hoidmiseks ja ühiste tegevuste paremaks korraldamiseks asutati 2008. aasta jaanuaris uus organisatsioon – MTÜ *Baltic Heritage Network*.

Tuleb mainida, et organisatsioonil on sõpru rohkem kui ametlikke liikmeid. On täiesti loomulik, et enne organisatsiooniga liitumist soovitakse veenduda, kas see suudab täita oma ülesandeid ja kas asi on liikmeksastumist väärt. Oleme avatud igasugusele koostööle. Paljud meie koostööpartnerid ei ole liikmed. See, mis loeb, on tegelik huvi.

Praeguseks on *Baltic Heritage Network*il 36 liiget: 7 kollektiivset ja 29 üksikliiget. Tavaliselt oleme enne ja pärast BaltHerNeti üritusi saanud uusi liikmeid, nii ka enne praegust konverentsi. Samuti loodame, et käesolev konverents innustab kedagi kuulajatest meiega liituma. Samas ei ole me niivõrd huvitatud ametlike liikmete arvu suurendamisest, kui just tegelike, aktiivsete koostööpartnerite lisandumisest.

Portaal ja koduleht

2006. aasta konverentsil vastu võetud memorandumi 2. ja 3. punkt ütlevad järgmist: “(2) senisest tõhusamalt tegeleda välisbalti/eesti arhiivide ja kultuurivarade leidumuse väljaselgitamisega nii pagulaskogukondades kui kodumaal; (3) luua elektrooniline infoportaal välisbalti/eesti arhiivmaterjalide leidumuse kohta eesmärgiga tagada juurdepääs vastavale informatsioonile.”

Baltic Heritage Network`i portaal www.balther.net loodi 2007. aastal Selle ristiisaks on David Jacobs Hooveri Instituudi Arhiivist (Stanfordi Ülikool), kes on tuttav kõigile, kes osalesid eelmisel konverentsil. Siiras tänu Davidile portaali nime eest ja hilisema kaastöö eest portaalile! Eeltööd portaali loomiseks algasid 2007. aasta suvel, testversioon sai valmis sama aasta novembris. Järgmiseks kaasasime protsessi oma Läti ja Leedu kolleegid – arutasime koos portaali struktuuri, funktsioone ja teisi aspekte. 2008. aasta jaanuaris pidasid Eesti, Läti ja Leedu töögrupid kahepäevase seminari Tartus Eesti Rahva Muuseumis. Ürituse teisel päeval asutati mittetulundusühing *Baltic Heritage Network*.

Tahaksin rõhutada, et portaal ei ole andmebaas (ega selle aseaine), vaid värv, mis juhatab balti pärandiga seotud erinevat laadi teabe juurde. Siin on lingid mäluasutuste kodulehekülgedele, nende andmebaasidele, kontaktidele jne, samuti võrguväljaannete, näituste jms lingid. See informatsioon on võrgus ka varem olnud kättesaadav, oleme püüdnud selle vaid kokku koguda, et uurijatel oleks hõlpsam leida. Samuti pakume uut materjali: oleme kirjutanud või kolleegidelt tellinud tutvustavaid lühiülevaateid väliseesti materjale koguvatest Eesti mäluasutustest ja nende andmebaasidest, koostanud valikbibliograafiaid jne.

Samuti oleme loonud arhiiviabi lehekülje, mis on mõeldud diasporaa kogukondades kultuuriväärtustega töötavatele asjaarmastajatest arhivaaridele. Arhiiviabist võib leida juhiseid arhiivide ja teiste kogude säilitamiseks, korrastamiseks ja haldamiseks.

Loomulikult on portaalis olemas uudised, kroonika ja foorum. Uudised annavad teada saabuvatest sündmustest, grantitaotluse konkurssidest jmt. Portaal on ka aktiivse suhtlemise vahend. Selle vahendusel on kirjeldatud näiteks ajaloolisi fotosid (arhiivihuviline Torontost) ja avaldatud üleskutse leida sõjapõgenike poolt “peidetud aardeid” (uurija Rootsist). Siiski ootab foorum veel paremaid aegu. See, et foorum ei ole laiemat kasutust leidnud, näitab, et paljud potentsiaalsed kasutajad ei tea veel portaali olemasolust ja et toimetuskolleegium pole

veel leidnud aega diskussioonide algatamiseks ja modereerimiseks. Kasutajate initsiatiiv on siinkohal väga teretunud.

Kõige rohkem on portaali arendamisele kaasa aidanud väliseesti töörühma liikmed Eesti Kirjandusmuuseumist, Eesti Rahva Muuseumist, Rahvusrhiivist, Tallinna Ülikooli Akadeemilisest Raamatukogust ja Tartu Ülikooli Välis-Eesti Uuringute Keskusest. Suure hulga informatsiooni olulisemate väliseesti/balti kogude kohta saime *ICBAA* artiklite ja ettekannete kogumikust

(http://www.kirmus.ee/baltic_archives_abroad_2006/kogumik/index.html). Saatsime Eesti muuseumidesse täiendava küsimustiku, sest puudus teave nende väliseesti kogude kohta. Vastuste saamine võttis küll aega, kuid tänu Tiiu Kravtsevi järjekindlale tööle saime lõpuks infot Teatri- ja Muusikamuuseumilt, Hiiumaa muuseumilt, Eesti Kunstimuuseumilt, Eesti Ajaloomuuseumilt, Eesti Arhitektuurimuuseumilt, Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseumilt ja Harjumaa Muuseumilt. Samuti on töödeldud arhiiviteavet väliseesti kogude kohta, mida säilitatakse liikmete koduorganisatsioonides: Riigi-, Ajaloo- ja Filmiarhiivis, Eesti Kirjandusmuuseumis, Tartu Ülikooli Raamatukogus jm. Portaalil on nüüd ka tabel, millesse on koondatud nimetatud asutustes säilitatavad väliseesti päritolu kogud. Soovime seda tabelit täiendada, lisades informatsiooni nii Eesti mäluasutuste kui välismaal asuvate kogude kohta.

Seega pakub portaal väliseesti kogudele ligipääsemiseks kaks alternatiivset teed: pikem tee portaali kogutud mäluasutuste kodulehekülgede ja andmebaaside kaudu ning lühem tee koondtabeli kaudu. Hetkel ei ole plaani seda tabelit andmebaasiks muuta, sest selleks ei ole meil piisavalt informatsiooni ega ka vahendeid. Samas ei saa välistada, et ühel päeval võib sellisest andmebaasist saada reaalsus.

Mida oleks vaja? Elavdada läti ja leedu lehekülgede väljatöötamist ja kasutamist. Seda ei ole aga võimalik teha ilma Läti ja Leedu partnerite huvi ja kaastööta. Lätlastel on näiteks olemas trükitud kataloog kodumaale tagasi toodud välisläti kogude loendiga. On olnud jutuks, et see kataloog tuleks tõlkida inglise keelde ja võimaldada portaalil sellele juurdepääs nii läti kui inglise keeles jmt. Eesti töörühm on saanud Rahvuskaaslaste Programmilt portaali arendamiseks, tekstide tõlkimiseks ja toimetamiseks märkimisväärset finantstoetust. Naabritel näib see toetus puuduvat. Ka on kõigi Balti riikide majanduslik olukord halvenenud võrreldes ajaga, mil portaaliga algust tegime. Eesti töörühm suudab tööd jätkata tänu

Rahvuskaaslaste programmi toetusele. Soovime, et ka meie Balti partnerid suudaksid tulevikus leida rohkem inim- ja finantsressursse.

Portaaliga samal ajal, st aastatel 2007-2008 loodi ka mitmed väliseesti arhiivide koduleheküljed. Näiteks said oma kodulehekülje Eesti Arhiiv Ühendriikides, Tartu Instituudi Dr. Endel Aruja nimeline Arhiiv ja Raamatukogu (Toronto), Eesti Arhiiv Vancouveris, Eesti Arhiiv Saksamaal ning Eesti Arhiiv Rootsis. Nimetatud arhiividega seotud isikud võiksid või peaksid olema vastutavad ka kodulehekülje sisu eest, aga kui kohapeal on olnud raske tegijaid leida, on *BaltHerNet* oma abi pakkunud. Oleme korraldanud ka Austraalia Eesti Arhiivi kodulehekülje tõlkimise eesti keelde. Austraalia arhiiv oli sel ajal ainus, millel oli ingliskeelne kodulehekülg juba olemas.

Peame tunnustama ka üht ebaõnnestumist. Eesti Keskarhiiv Kanadas ei nõustunud ka mitte pärast veenmist kodulehe asjus koostööd tegema. Põhjuseks toodi sobiva inimese puudumine, kes oleks võimeline lehekülje looma ja hiljem vastama saadetud päringutele. Arhiivis teeb tööd väike grupp vabatahtlikke, enamus neist juba auväärses eas. Sarnast ressursipuudust oleme kogenud teistegi kodulehtede puhul: uue info lisamine võtab aega. Eri põlvkondadel on erinev suhtumine infotehnoloogiasse. Seda võidakse ju peljata või põlata, kuid see on tulnud, et jääda. Tõepoolest, infotehnoloogia areng on *BaltHerNeti* – nii organisatsiooni kui portaali – olemasolu peamisi eeldusi.

Arhiivikoostöö

Töö teabega on väga tähtis. Samavõrra tähtis on töö kogudega. Tänu Rahvuskaaslaste programmi toetusele on Eesti töögrupil õnnestunud käivitada projekte, mille eesmärk on parandada kogude seisukorda ja kättesaadavust. Nii on meie eksperdid aidanud ja nõustanud eesti arhiive Sydneys, New Yorgis, Torontos, Vancouveris, Stockholmis, Hamburgis ja Kölnis. 2009 ja 2010 kevadel külastasid neli riigiarhiivi arhivaari Minneapolises Immigratsiooni Ajaloo Uurimiskeskust (*Immigration History Research Centre*), et kirjeldada ja kanda andmebaasi seal säilitatavaid Eesti Arhiivi Ühendriikides kogud. See koostöö jätkub, sest teave kõigi oluliste kogude kohta tuleb teha Internetis kättesaadavaks.

Kanada Raamatukogus ja Arhiivis (*Library and Archives Canada*) digiteeriti osa kirjastuse Orto arhiivist. Orto kirjavahetuste ja autorilepingute digikoopiad on nüüdsest kättesaadavad Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis.

Eesti Arhiiv Rootsis on alustanud ajalooliste kroonikafilmi restaureerimist ja digiteerimist koostöös Eesti Filmiarhiiviga, ja näiteid on veelgi.

Sellistel koostööprojektidel on tavaliselt mitu osapoolt ning *BaltHerNet* ei ole ega peagi olema kõigi projektide juures keskne täitja või koordinaator. Sageli tegutseme vahendajatena, viime kokku inimesi või organisatsioone ja varustame neid vajaliku informatsiooniga: kust saada rahalisi vahendeid, kuidas kirjutada taotlusi, kuhu saata vanad raamatud või kust leida ajalooliste lippude renoveerijat. Vahel lihtsalt genereerime ideid, usaldades nende elluviimise teistele.

Tulevikus peaks olema rohkem selliseid projekte, mille tulemusena sünnib midagi konkreetset. Tõsi küll, sellised projektid kipuvad olema küllaltki kulukad ja kestma kauem, kui see rahastajale meeldiks. Arhiivitöö on aeganõudev, et mitte öelda igavene. Aga on asju, mis tuleb ära teha või vastasel juhul pole ühel päeval enam võimalik kahjusid heastada. Loomulikult on prioriteedid tähtsad – alustada tuleks sellest, mis on kõige hinnalisem, kõige enam ohustatud või uurijate poolt kõige nõutum.

Üritused

Võrgustiku tunnet oleme kõige rohkem tundnud oma üritustel. Eesti töörühm on korraldanud teabepäevi pagulaskogukondadele ja kodus: 2006 Stockholmis, 2007 Stockholmis ja Peterburis, 2008 Hamburgis, Tartus ja Torontos (seminar “Balti diasporaa kultuuripärandi säilitamine” – esimest korda koos teiste baltlastega); 2009 Stockholmis (ühiseminar “Balti diasporaa audiovisuaalse pärandi kaardistamine ja säilitamine” koos Balti Audiovisuaalsete Arhiivide Kolleegiumiga ja taas kord koos teiste baltlastega), 2009 Petroskois ja noorteadlaste seminar Tartus.

Oleme korraldanud kaks suvekooli väliseesti arhiivides töötavatele vabatahtlikele: 2007 Kokes ja 2008 Käsmus.

Kõigil neil mõttekaaslaste kokkutulekuil oleme selgelt tundnud kontaktide hoidmise ja arendamise vajadust ning seda, kui tähtsad on sellised kogunemised maailma eri paigus elavatele inimestele. 2008 sügisel osalesin Jeruusalemmas ICME konverentsil “Migratsioon, diasporaa, palverännak” (“*Migration, Diaspora, Pilgrimage*”). Sellel konverentsil räägiti muuseumist kui palverännaku sihtkohast. Tegelikult võiks iga mäluasutus seda olla, sest see esindab rahva pühasid väärtusi. Ehk, ühe osaleja sõnul, “muuseum on aken pühasse maailma”.

Sellistel pühapaikadel ja palverännakuil on eriline tähtsus ja tähendus just diasporaas, võõrsil elavatele väikerahvaste esindajatele.

Loomulikult on meie suvekoolide peamine eesmärk pakkuda erialase enesetäienduse võimalust, mida on vaja tööks kultuuripärandiga ja tööalaste kontaktide arendamiseks. Aga võime vist öelda, et neist suvekoolidestki on saanud teatud mõttes palverännakud - rännakud rahvusliku jõu lätetele, et ammutada uut eluenergiat. Mis on see allikas? Kust tuleb see jõud? Eks ikka kaunitest kohtadest Eestimaal, kus laagreid peetakse – reis kodumaale on juba iseenesest palverännak. Kuid ka kokku tulnud inimestelt. Õhtuti koos vanu laule lauldes ja ammumöödunud aegadest lugusid jutustades tunneme kõige paremini, mis meis kõigis vaieldamatult ühist on – ning see annab jõudu. Koosolemine annab jõudu. Kodu- ja väliseestlastel idast ja läänest on erinevad lood ja laulud. Neid erinevusi märgates, tunnistades ja aktsepteerides õpime üksteist paremini mõistma ja sallima. Ka see on vajalik. Sest ajalugu on keerukas, just nagu ka arhiivimaailm. Sellepärast vajame usaldust. Vajame selleks, et oleks võimalik koos töötada ja säilitada seda, mille eest me kõik vastutame – mälu ja kultuuri.

BaltHerNetti tehes olen palju õppinud. Loodan, et õppinud on kõik, kes on olnud sellega seotud. Siinkohal soovin tänada kõiki, kes on meiega seda teel käinud. Ja kindlasti õpime me edasi: *elukestev õpe*, nagu ka *võrgustikutöö* on meie aja märksõnad. Võib-olla ei olegi meil lähitulevikus vaja uut Nokiat leiutada; selle asemel peaksime pühenduma juba olemasoleva – ja küllat hästi toimiva – *BaltHerNeti* täiustamisele.

Mida on vaja selle eesmärgi saavutamiseks?

- Portaali (ja arhiivide kodulehtede) sihipärast arendamist
- Tõhusamat tööd avalikkusega, et paremini levitada *BaltHerNeti* sõnumit asjasthuvitatuile
- Uusi aktiivseid koostööpartnereid ja toetajad
- Viljakamat koostööd Balti partneritega
- Kiiret reageerimist olukordadele
- Head tahet ja optimismi